

Frissülő kép a Nyulak szigetéről

HAADER LEA

Sok évvel ezelőtt egy szakmai előadáson az a meghökkentő vélemény hangzott el, hogy nyelvtörténet márpedig nincs, hiába töltik meg a polcokat az ezzel foglalkozó vaskos kötetek. A kijelentést az előadó két érvvel támasztotta alá. Közülük az első az volt, hogy a régészeti begyűjtés immár befejeztetett, a továbbiakban nem várható olyan újabb nyelvmelékek előkerülése, amelyek nyelvtörténeti vizsgálatot igényelnének. (A másik — a nyelvtörténetre nézve — a tudományoknak kijáró előre megjósolhatóság hiányát érintette.)

Az első „érvre” szinte azonnal rácaffolt egy müncheni görög kódexből napvilágra került magyar vendégszöveg, friss és különleges anyagot szolgáltatva ahhoz a nagyon is kutatandó területhez, amely a 16. század legelején a szóbeliség és írásbeliség viszonyát, egymás mellett létezését érintette (SARBAK 2005 és HAADER 2005).

Most újabb örömteli cáfolat érkezett egy ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS által felfedezett nyelvmelékegyüttes révén.¹ Az *Insula Leporum* középkori okleveleinek külzetén talált magyar nyelvű feljegyzések feltehetően bőven adnak kutatni valót több tudományág képviselőinek, köztük természetesen a nyelvtörténészeknek is. E szövegek az eddig ismert nyelvmélektípusok zömétől eltérnek abban, hogy nem vallásos szövegek, és nem másolás útján jöttek létre. A szövegegyüttes egy része — az alábbiakban erről lesz szó — azt teszi lehetővé, hogy az egykori nyúlszigeti apácakolostor scriptoriumának tevékenységére az eddigiéknél pontosabban rálássunk. Mert bár a szigeti kolostorral, valamint Margit személyével és legendájának változataival sokan és sokat foglalkoztak, az a maga korában magas színvonalú szellemi tevékenység, amely a kolostor falai között a 16. század elején folyt, jobbra árnyékban maradt. Pedig ahogyan HARSÁNYI ANDRÁS a Domonkos-rend hazai történetével foglalkozó monográfiájában megállapította: „a szigeti kódex-másoló dominikána apácákról szóló részek a magyar szellemtörténetnek

¹ Ezt első alkalommal együtt mutattuk be az „Árpád-házi Szent Margit és kora. 750 éves örökség” című konferencián (Budapest, 2022 november 17–22.): ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS–HAADER LEA: Középkori magyar nyelvű feljegyzések szigeti okleveleken. A konferencia anyaga megjelenés alatt áll.

mindig fényes lapjai lesznek” (1938: 112). Magának a scriptoriumnak a képe a semmiből bontakozott ki. Megismerésének feltétele az írott források előkerülése és a köztük levő összefüggések felismerése volt. A következőkben röviden vázolólag e folyamat egyes állomásait, majd megpróbálom kiegészíteni az új forrás révén szerzett ismeretekkel.

1. Az első hírek

1835 és 1836-ban a reformkor tudományos folyóiratában, a Tudományos Gyűjteményben a folyóirat akkori szerkesztője, HORVÁT ISTVÁN visszatérő rovatot létesített („A’ Magyar Nyelv Régi Maradványairól”) az addig előkerült magyar kéziratok bemutatására. Az általa ismertetett kódexek nem viselték még mai nevüket, de a tartalmi leírásból és egyéb megnevezett körülmények alapján könnyedén azonosíthatók. HORVÁT a kódexek közül elsőként a Margit-legendát említi (1835: 109–110), majd a következő lapon újabb kéziratokról ad hírt: „Prághalála után már két más Magyar Kézirat találtatott, mellyek első tekintettel ugyan azon kezet tüntetik előnkbe, melly Margit Életét leírta. Egyik ezek közül a’ Boldogságos Szűz Máriáról értekező Beszédeket foglalja magában [...]; a’ másik [...] Szent Domonkos Életét állítja elő.” (i. m. 111), azaz a később róla elnevezett Horvát- és a Domonkos-kódexről beszél. A kéziratok szerzőjére vonatkozó megállapítása: „Mind a’ három Kéziratot Szent Domonkos Szerzetében élő szorgalmas Férfiú írta a’ Nyulszigeti Apátza Monostor számára a’ XVI-dik Század kezdetén” (i. m. 112). Ezt a nézetét a következő évfolyamban még kétszer megismétli (HORVÁT 1836a: 118 és 1836b: 109), még csak a lehetősége sem kísérti meg annak, hogy egy ilyen színvonalon és ennyit író kéz mögött ne tanult férfi szerzetest feltételezzen. HORVÁT csak azokról a kódexekről tudott, amelyek a Nemzeti Múzeumba kerültek (Margit-legendá, Domonkos-kódex, Horvát-kódex). Toldy Ferencnek sikerült — ő már az Egyetemi könyvtárba került Cornides-kolligátumot (benne a Példák könyvével) is ismerhette — mind az öt kéziratot azonos kézhez kötni, de a scriptort ő is, mint mindenki, aki a kéziratokkal addig foglalkozott, domonkos férfi szerzetesnek tartotta (vö. VOLF 1881: 98).

2. A scriptor

Az igazi szerző felismeréséhez VOLF GYÖRGY kellett és a kódexkiadási munkával együtt járó kéziratismeret. Sem a Cornides-kolligátumot 1841-ben még egyben lemásoló Illés László, sem az azt öt kötetre szétszedető és ezeket egyenként ismertető Toldy Ferenc nem vette észre öelőtte, hogy a CornK. 184. lapjának verzőján (VOLF: a 368. lapon) egy kolofon mellett a *Ráskay Lea* névalírás áll. (VOLF 1878: XXXIX és 1881: 99). (Itt jegyzem meg: nem tartom lehetetlennek, hogy ennél már 7 évvel korábban, a PéldK. 46. lapján, a kolofon mellett — azaz hasonló helyzetben — álló *l* betű is egy bátortalan aláírásféle lehet.) Hogy a név

tulajdonosa a szigeti domonkos kolostorba tartozott, kézírataiból kiolvasható: a templomépítkezéssel kapcsolatos kolofonokból, a MargL.-ban az olyan helymegjelölésekből, amelyek csak egy ott élő helyismeretéből származhatnak, a deiktikus névmások használatából (*ez zyget, ez clastrom*) stb. (részletesebben lásd VOLF 1881: 101–104).

Ráskay scriptori profiljának teljesebbé válását egy újabb forrás felfedezése tette lehetővé. Egy missziliről, amelyet IVÁNYI BÉLA talált meg az Erdődy család levéltárában és közölt 1947-ben Elena priorissza leveleként (IVÁNYI 1947: 158), majd egy 1991-es kiadás nyomán immár fényképen is látni lehetett (HEGEDŰS–PAPP 1991: 137), megállapítható volt, hogy nem a misszilist jegyző Bocskay Ilona, hanem Ráskay Lea kézírását őrzi (HAADER 1995 és 2021). Ezzel a kézazonosítással az is lehetővé vált, hogy további két bejegyzést is személyéhez kapcsolhassunk. Ezek egy Milánóban 1505-ben kiadott, de a budai könyvkötő műhelyben bekötött regulakötet előzéklapjain találhatók, az egyik a kolostor possessorbejegyzése, a másik (ismét) Elena priorisszának egy subpriorissát kinevező formulája (fényképmásolataik KIRÁLY 1979 fényképanyagában, ahol utóbbi Elena kézírásaként van említve). A nyomok bővülése rávilágított, hogy Ráskay Lea feladatai a kódexmásoláson kívül a kolostorral kapcsolatos írásbeli tevékenységek egyéb ágaira is kiterjedtek: levelezés, könyvtárosi feladatok. Ami munkásságából fennmaradt, az őt korának kiemelkedő képességű és intelligenciájú, kolostori bezártságában is az ország ügyeire nyitott, a „nagypolitika” iránt érdeklődő, puritán személynek láttatja. A kolostorokban működő korabeli női intelligenciának (mint típusnak) Ráskayhoz több szempontból is hasonlítható tagja lehetett Dorothea Scherman, aki a baseli Gnadental klarissza kolostorában másolta a kéziratokat, rendezte a levéltárat, és intézte a kolostorral kapcsolatos írnivalókat (BRUCKNER 1957).

3. A scriptorium „benépesedése”

A különböző kezek által a szigeten írt kódexek közös kéziratjellemzőket (például konzekvensen egységes helyesírástípust) mutatnak fel. Ha több másoló egy helyen egységes elvek alapján dolgozik — az egységesség fogalmát természetesen a kornak megfelelően értve —, akkor ott ebből önálló arculattal rendelkező műhelyre lehet következtetni. Ezzel számolhatunk a szigeti scriptorium esetében is. E szellemi műhely meghatározó tagja bizonyosan Ráskay Lea volt; ezt a feltevést a másolt kéziratmennyiségen, kódexeinek tematikai tudatosságán, konzekvens helyesírásán kívül az is támogatja, hogy személyének eltűnésével a szigetről a kéziratok helyesírása, tematikája egyaránt megváltozott. Tőle tudunk (egy DomK.-beli kolofonja révén) a „vén soror” Legédy Katóról, annak haláláról. Legédy Kató, azaz soror Katerina egy évvel korábban, 1516-ban immár visszatérő betegségekkel küszködve dolgozott a Gömör-y-kódexen, annak fő scriptora

volt. Mindaz, amit ebben a kéziratban magából megmutatott, jogossá teszi a feltételezést, hogy a kolostor könyveivel való foglalkozásban elődje lehetett Ráskaynak, bár messze nem az ő színvonalán dolgozott, és szociokulturális hátterük is jelentősen különbözhetett. (A scriptorokról részletesebben lásd HAADER 2009: 64–74.) A szigeti domonkos scriptorium egy további jeles tagjának közelebbi megismerésére (is) a kódexkiadási munkák adtak alkalmat. A GömK. 5. kezéről vált világossá, hogy összekapcsolható a PéldK. eddig ismeretlennek tekintett 3. kezével (azzal, aki az „Élet és a Halál párbeszédét” és a „Vado mori” kezdetű haláltánc magyar fordítását másolta a kódexbe). Még más helyen is találkozunk kézírásával: a CornK.-ben a Ráskay Lea másolta szövegegységek fölé ő írta be a rubrikákat. Mivel a ma ismert kéziratokban ez a soror sehol nem nevezte meg magát, a „PéldK. 3. keze” névvel azonosítjuk. Róla műveinek minősége alapján (duktus, helyesírás, hibázások, szövegtípusok stb.) feltehető volt, hogy Ráskay Lea (talán) tanítványaként, de mindenképpen munkatársaként működött.

4. Az új forrás

Mint a bevezetésben utaltam rá, a közelmúlt nagy újdonsága a magyar nyelvű feljegyzések felfedezése a szigeti domonkos kolostorhoz tartozó oklevelek külszélén. Ezeket annak ellenére kellett felfedezni, hogy itt-ott már tudtak róluk. Történetek rájuk utalások az Országos Levéltár középkori gyűjteményének regesztáiban és a különböző forráskiadásokban, sőt a regesztázó olykor magát a szöveget is idézi (DL 1013, illetve 1016, 8056, 8059, 14731), de hoz belőlük adatot az Oklevélszótár is (például a *gubernátor*, *hév-víz*, *per*, *kamara-haszna* szócikkekben, többször az is jelezve van, hogy az idézett adat az oklevél hátlapján szerepel). Mégsem figyelt fel rájuk (egységükben) ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS előtt senki. A nyúlszigeti kolostor oklevelei ugyanis — akár kódexeik — a pozsonyi klarisszákéival keveredtek össze, mivel ez a kolostor lett a török miatt a zárdájukat elhagyni kényszerülő apácák vándorlásának utolsó állomása, itt is haltak ki.

Ami a pillanatnyilag 138 feljegyzésből (tételből) álló anyagot még nagyobb jelentőségűvé teszi, az az, hogy anyanyelvű hátlapi feljegyzések ebben a korban a magyarországi gyakorlatban még ismeretlenek.² Az alapkérdés tehát elsősorban: milyen okból jöhettek létre (többször az oklevelek hátlapjain már meglévő, ugyanazon szövegű latin feljegyzés anyanyelvű megfelelőjeként), továbbá kik és mikor írták ezeket. A választ nyilván több tudományág együttesen adhatja csak meg.

² Egyetlen — más jellegű — esetről tudni: egy 1422-ből származó oklevél (DL 103489) hátuljára nagyjából korabeli kéz jegyzett fel egy jász nyelvmestert, amelyben értelmezésként latin szavak mellett néhány magyar szó is megjelenik (NÉMETH 1958: 233–256).

A szigeti kolostor sok birtokadománnyal és privilégiummal bírt. A IV. Béla általi alapítás óta a többrendbeli királyi kiváltságok, az oda belépő főúri leszármazottak hozományai, valamint egyéb adományok révén a szigetiek vagyona folyamatosan gyarapodott. (Birtokaik és kiváltságaik felsorolását lásd RUPP 1868: 64–74.) A birtokügyekkel kezdetben a rend férfi ága foglalkozott (IMPLM 2017: 125). A Domonkos-rend ugyan általában nem szívesen vette magára a női ág gondját, a sziget azonban mint királyi alapítású kolostor kezdetől fogva a rend pártfogása alá került. Ez a pártfogás látszott megbicsaklani a 15. század közepén, az obszervancia megindulásakor, amikor az akkori priorissza kérésére és Mátyás király közbenjárására a pápa kivette őket a rend fennhatósága alól. Ennek folyományaként 1458 után a domonkos szerzetesek a kolostor gazdasági ügyeibe többé nem avatkoztak bele (IMPLM 2017: 655, ORSÓS 2020: 97), 1487 után a rendmester ezt egyenesen meg is tiltotta nekik. Az apácák ügyvivők segítségével kezelték birtok- és tekintélyes számú peres ügyeiket (lásd ORSÓS 2020). Kézzenfekvő (lenne) tehát azt gondolni, hogy a jogérvényesítés megváltozása miatt, az apácák tisztán vagy tisztábban látása céljából kerültek az anyanyelvű feljegyzések az oklevelekre, hogy így egy-egy peres ügy intézésekor könnyebben kéznél legyenek. Ennek megállapítása azonban a történészek feladata lesz.

A kik? és mikor? kérdésekre a válasz megtalálása már inkább a nyelvészet kompetenciájába tartozik. Ehhez első lépés a kezek elkülönítése, ami azért különösen nehéz, mert a bőséggel felmerülő paleográfiai bizonytalanságokat a kézazonosításhoz egyéb esetekben jól használható nyelvészeti fogódzók a szövegek kis terjedelme miatt nem tudják eloszlatni (a kézazonosításhoz lásd SCHNEIDER 1999: 97–100). Az anyag nyújtotta speciális fogódzók keresésére, a kezek számának és esetleges kilétének megállapítására, továbbá a szövegek időhöz kötésére a vizsgálatok még folynak.

5. Ismerős kezek

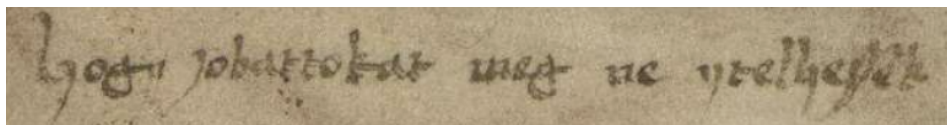
Kifejezett ajándékként érkezett azonban néhány olyan hátlapi feljegyzés, amelyekről első látásra és minden kétség nélkül meg lehetett állapítani: scriptoriumi ismerőseinktől, a PéldK. 3. kezétől és Ráskay Leától származnak.

Az alábbi tételekről van szó:

DL 593, 1016, 3651, 6199, 6925, 8061, 19844, 26028 (PéldK. 3. keze)

DL 1987, 3008, 6196 (Ráskay Lea).

Illusztrációul néhány kép:

(DL 1016)

laszlo matyas andras sidmos lajos kiralyok roszjarmalrak es meg
hyuta valakyekek az vamuol zabadsagot attanak volna
Immo Leporum 1499.

(DL 3651)

1492. v. 17. 1493.
ween laszlo kiraly meg hyuta valakyekek
az vamuol zabadsagot ados volna

(DL 19844)

Jenes hatar ranyvol valo leuel 1336
1431.

(DL 3008)

Alatt es illety az hatar

(DL 6196)

6. Miről vallanak ezek a hátlapi feljegyzések?

Elsősorban arról, hogy az apácák eddigi működési területe a szigeti levéltárral kapcsolatos ügyek intézésével toldandó meg. Ezzel kapcsolatban az alábbiakat lehet konstatálni.³ A két soror által megjegyzetelt oklevelek tematikai szempontból nem homogének. Ezt azért érdemes megjegyezni, mert több más hátlapi feljegyzés esetében éppen az látható, hogy egy-egy kéz ugyanolyan jellegű kiváltásokat (vám, ítélkezési jog stb.) feliratoz. A Ráskay Leától és a PéldK. 3. kezétől származók viszont (néhány kivétellel) inkább az *i d ő* szempontjából mutatnak egységességet: a II. Ulászló korabeli, újonnan megerősített oklevelek hátulján található (DL 593, 1016, 3651, 8061, 19844, 3008). Hangjelölés tekintetében hátlapi feljegyzéseik nem különböznek (másolt) kódexszövegeik hangjelölésétől. Ez

³ Az itt következő megállapítások az *ö s s z e s* hátlapi feljegyzés eddigi vizsgálatának főnyében értendők.

egyáltalán nem meglepő, hiszen Ráskay scriptori jellemzőjeként a kutatás éppen azt hangsúlyozza, hogy függetlenül a másolandó szövegtől mindig a saját helyesírását érvényesíti, a PéldK. 3. keze pedig a következetességben az ő nyomában halad (bár hangjelölését tekintve némileg „modernebb” nála). Az kérdés persze, honnan vette „saját” helyesírását Ráskay Lea, mikor és kitől tanult írni. Kancelláriai típusba tartozó hangjelöléséről KNEIÉZSA megállapítja, hogy azon belül egy régies(ebb) változatot követ, emiatt pedig egy, a 13–14. század határán keletkezett emlékcsoport hatására teszi fel, mert „Ráskai Lea ezt a típust a korabeli kancelláriától semmi esetre sem vehette” (1952: 144). Egyáltalán nem zárva ki a KNEIÉZSA említette emlékcsoport létezését és hatását, immár az új forrás ismeretében felmerülhet a kérdés: nem lehet-e a hátlapi szövegek egyes részeiben ezt a közvetítő láncszemet keresni? Helyesírás tekintetében ugyanis számos hasonlóságot mutatnak Ráskay gyakorlatával, valamint az eddigi — még messze nem végleges — vizsgálat alapján az valószínűsíthető róluk, hogy a 15. század második feléből származnak, feltehetően férfikezekhez köthetők és szóhasználatukra, megszerkesztésükre nézve a hivatali gyakorlat se tűnik tőlük idegennek. Így e szövegek talán az írásbeli folytonosság tanúbizonyságai is lehetnek.

A PéldK. 3. kezének jelenléte ebben a forrásban azt a korábbi gyanút igazolja, amelyet a hozzá kapcsolható kódexszövegek csekély mennyisége, sporadikus megjelenése és kiemelkedő színvonala közti feszültség keltett: hogy munkássága kiterjedtebb volt annál, mint ami fennmaradt (HAADER 2009: 72). Ráskayval — akár a kódexmásolásban — ezúttal is közösen dolgoznak. Hátlapi feljegyzéseinek szövegezésében a PéldK. 3. keze nem önálló: átvesz más megfogalmazásokat. (Kivétel az előzmény nélküli DL 26028: *menedek leuelek*, valamint DL 6199 és 6925: *wy beech*). A mintakövetést más oldalról a gyakorlatiasság indokolhatja: olyan oklevelekkel dolgozik, amelyekkel II. Ulászló — akit szinte családiasan *Vén Lászlónak* nevez (DL 19844) — korábbi kiváltságokat erősített meg. Az ilyen korábbi oklevelek közül több is rendelkezett hátlapi feljegyzéssel. A DL 593 külzetén a PéldK. 3. keze így fogalmaz:

Lazlo kiral konfirmalta Andras kiral keet Istuan [kiral]⁴ es Matyas kiral leuelet az a z z o n y o k j o b a g y [n a k m e n d e n] n e m e w a d o n a k n e m a d a s a r o l .

Minták: *Ket Istuan kiraloknak leuele / az a z z o n y o k I o b a g i n a k m e n d m̄ n e m e a d o n a k n e m a d a s a r o l* (DL 590), *Karol confirmacioa az Egyhaz I o b a g i n a k n e m a d a s a r o l* (DL 592), *Semmi n e m e a d o n a k n e m a d a s a r o l* (DL 995).

Másik példa: *hogy jobattokat meg ne ytelhessek* (DL 1016).

Minták: *hogy ne itelthessenek Iobagytok* (DL 9220), *Iobagytok ne itelthessenek* (DL 13083), *Hogy ne Itelthessenek Iobagytok* (DL 13290).

⁴ A károsodott, de biztonsággal kikövetkeztethető részek []-ben.

Ebben az esetben tőle mint szigeti apácától igazán különös itt a T/2. személyű birtokos személyjel használata, miközben az anyagban „nem tegező” megfogalmazású változatok is léteznek: *Iobagy* (DL 9016) és *Iobagiok* (DL 13290). Elvileg ez azt a lehetőséget is felvillantja, hogy diktálás után írhatott. A felvetés azonban sem a szigorú klauzuraszabályok miatt nem életszerű, sem pedig a többi „plagizált” megfogalmazás nem támogatja. (Mint amilyen még a *preskripció kitelése* kitétel is; vö. DL 8061, illetve előzményként DL 8060). Arra viszont ezek az átvett megfogalmazások kiválóan rámutatnak, hogy *v o l t m i t k ö v e t n i*, hogy a hátlapi feljegyzéseknek ekkorra létezett már egy korábbi rétege.

Ráskay Lea három feljegyzése közül az egyikben: „*ozlart es illety ez hatar*” (DL 6196) a hozzátoldó kötőszó és a deiktikus névmás figyelemre méltó. Ez az oklevél elsősorban Igal határával foglalkozik. Oszlár Igal környékén feküdt, és birtoklásával kapcsolatban a 16. század elején jogi cselekmények történtek (IMPLOM 2017: 677). Ráskay tehát tisztában lehetett az oklevél tartalmával (vajon milyen úton?), a feljegyzés megfogalmazása pedig az irat aktuális fontosságára hívhatta fel a figyelmet. (A tágabb anyagban ilyesmit még explicitebb formában is lehet látni: *kiral itelhesse chak iobagytokat es thw I g e n I o*; DL 1013).

7. Összegzés

Az új forrás nyújtotta következtetéseket az alábbiakban lehetne összefoglalni: az, hogy a két soror legnagyobb részben a II. Ulászló által kiadott (kései) oklevelek hátoldalát látta el feljegyzéssel, és hogy ezek megfogalmazásában nagyobb számú, feltehetően a 15. század második feléből származó előzményre támaszkod(hat)ott, arra enged következtetni, hogy ez idő tájt sor kerülhetett a szigeti levéltárnak valamifajta revíziójára. Ennek folyamán az átvizsgálásakor az utóbbi időkben keletkezett, illetve a valamilyen szempont miatt fontosnak ítélt okleveleket feliratozták. E levéltári tevékenységet az 1510-es évek második felére (inkább a vége felé) tenném. A DL 3008-as oklevél kiadási időpontja 1514. márciusa, a DL 6196-on Ráskay Leának (a kódexei alapján időben is aránylag megbízhatóan beazonosítható) írása is ennek az időszaknak felel meg. A két soror (a kódex-íráshoz hasonlóan) ezúttal is „párban” dolgozott, a nagyobb hányadot a fennmaradt anyag szerint itt a PéldK. 3. keze végezte. Ők lehetnek akkoriban a szigeti kolostor szellemi elitje.

Az új forrás mindenestre jelentősen bővíti ismereteinket a szigeti kolostorban folyó scriptoriumi tevékenységről, és ezáltal színesedtek a scriptori arcképek is. És mivel a forrásbővülés — amelyről csak remélni lehet, hogy nem az utolsó — kutatók kérdése sorát hozza magával, szerencsére a nyelvtörténetet sem kell még temetnünk.

Irodalom

- BRUCKNER, ALBERT 1957. Zum Problem der Frauenhandschriften im Mittelalter. In: ENGEL, JOSEF, KLINKENBERG, HANS MARTIN szerk., *Aus Mittelalter und Neuzeit*. Bonn, Peter Hanstein Verlag GmbH. 171–183.
- DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Középkori Gyűjtemény.
- HAADER LEA 1995. Elena priorissza levele. *Magyar Nyelv 91*: 420–431.
- HAADER LEA 2005. A Münchener emlék. *Magyar Nyelv 101*: 161–178.
- HAADER LEA 2009. Arcképtörödékek ómagyar scriptorokról. In: MADAS EDIT szerk., „Látjátok, feleim...”. *Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. 53–78.
- HAADER LEA 2021. Egy misszilis vallomásrétegei. Elena priorissza levele. *Collectanea Sancti Martini 9. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei*. Pannonhalma. 117–128.
- HARSÁNYI ANDRÁS 1938. *A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt*. Debrecen, Nagy Károly grafikai műintézetének nyomása. (Főként: 104–112.)
- HEGEDŰS ATTILA–PAPP LAJOS 1991. *Középkori leveleink (1541-ig)*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- HORVÁT ISTVÁN 1835. Boldog Margit Apátságának, IV. Béla Király Leányának, Élete. *Tudományos Gyűjtemény 1835/2*: 109–116.
- HORVÁT ISTVÁN 1836a. Boldog Margit Apátságának, IV. Béla Király Leányának, Élete. *Tudományos Gyűjtemény 1836/6*: 118–119.
- HORVÁT ISTVÁN 1836b. Elmékedések Szűz Máriáról és Szent Bernárd Szovai a’ szerzetes Életről 1522-dikből. *Tudományos Gyűjtemény 1836/8*: 109–111.
- IMPLOM LAJOS 2017. *Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez*. Vasvár, Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény.
- IVÁNYI BÉLA 1947. Nyelvemlékek a körmendi és monyorókeréki levéltárakból. *Magyar Nyelv 43*: 156–160.
- KIRÁLY ILONA 1979. *Árpádházi Szent Margit és a sziget*. Budapest, Szent István Társulat.
- KNIEZSA ISTVÁN 1952. *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NÉMETH GYULA 1958. Egy jáász szójegyzék az Országos Levéltárban. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 12*: 233–256.
- ORSÓS JULIANNA 2020. A Nyulak szigeti domonkos apácakolostor képviselőjének fő vonásai 1458–1526 között. *Turul 93/3*: 97–111.
- RUPP JAKAB 1868. *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*. Pesten, Eggenberger Ferdinánd Magy. Akad. Könyvtárusnál.
- SARBAK GÁBOR 2005. Magyar nyelvemlék a XVI. század elejéről a Bajor Nemzeti Könyvtárban. *Magyar Nyelv 101*: 147–161.
- SCHNEIDER, KARIN 1999. *Paläographie und Handschriftenkunde für Germanisten*. Tübingen, Max Niemeier Verlag.

- VOLF GYÖRGY 1878. Előszó. In: *Régi magyar kódexek*. Nyelvemléktár 7. Budapest, A M. T. Akadémia Könyvkiadó Hivatala. V–XLIX.
- VOLF GYÖRGY 1881. A Margit-legenda írója és kora. *Egyetemes Philologiai Közlemény* 5: 97–110.

Sharpening picture of Island of Rabbits

One part of the Hungarian records discovered recently on the back side of medieval charters from Margaret Island (Island of Rabbits, *Insula Leporum*) originates from nuns copying in the Dominican monastery there. This discovery has provided an opportunity to shed light on a new aspect of scribal activity on the island in the early 16th century. The paper presents the steps that revealed the work done in the scriptorium on Margaret Island and adds conclusions in the light of the new sources.

Keywords: back note, charter, scribe, scriptorium, Dominicans, Lea Ráskay, Book of Examples

Haader Lea
ORCID: 0000-0003-2212-7849
ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
haader.lea@gmail.com